

SAMMANFATTNING:

Krisen i Ukraina har gjort att även Litauen blivit en måltavla för Rysslands informationskrig. Hur ser detta krig ut? Denna rapport sammanfattar utvecklingen i Litauen och visar hur Ryssland använder sig av mjuk makt för att stärka sina intressen. Detta sker bland annat genom spridning av desinformation, utnyttjande av Litauens

energiberoende, utnyttjande av kultur- och andra typer av civila organisationer samt politiska påtryckningar. I dagsläget är misskreditering av Litauens internationella engagemang, historia och energipolitiska satsningar viktiga angreppspunkter. Trenden visar att informationsangrepp mot Litauens samarbete med EU och Nato

ökar. Förutom att bestrida desinformation med egen informations-spridning innefattar Litauens motåtgärder även temporära sändningsuppehåll för ryska tv-kanaler. Det finns flera anledningar för Sverige att engagera sig för Litauens sak.

Rysslands informationskrig i Litauen

AV: JAKOB LJUNGMAN

Inledning

I början av maj 2014 rapporterade den brittiska tidningen The Guardians webbsajt att man hade raderat 494 kommentarer från tre olika, nyligen publicerade artiklar. Moderatorerna varnade för att Jedinaja Rossijas (Förenade Ryssland) ungdomsförbund Nasji hade engagerat tusentals aktivister i att svämma över utvalda kommentarsfält med pro-putinistiska kommentarer vilket inte sällan resulterar i rena hatkampanjer. Liknande kommentarer återfanns under artikeln som behandlade kommentarer till artiklar.

The Guardian är ett exempel på hur en gammal typ av krigföring med mjuka medel – påverkan, psykologiska operationer, propaganda – sträcker sig till nya områden. Gamla medel har fött motmedel, varvid nya medel upp-

funnits. Kommentarsfältskrigarna är bara ett exempel på en mycket bredare, mer djupgående rysk strategi än vad många känner till.

Litauen är ett av flera länder där kriget om hjärtan och sinnen – informationskriget – utkämpas. Det utkämpas via tv, internet, tidningar och kostar inte några människoliv, men målet är fortfarande detsamma som vid klassisk krigföring: att kontrollera centrala politiska processer kräver inte nödvändigtvis militär närvaro. Vid rätt förutsättningar kan väl genomförd psykologisk krigföring kombinerad med politiska påtryckningar räcka för att uppnå det eftersökta målet, nämligen att skaffa sig ett kontinuerligt inflytande över landets centrala politiska processer.

Rapporten strävar efter att förklara vad informationskriget handlar om:

dess mål, medel och konsekvenser. Litauen måste på ett eller annat sätt hantera Rysslands uppenbara försök att genom mjuk makt influera den litauiska befolkningen. Rapporten tar avstamp i att gå igenom de ryska informationsangreppen mot Litauen under 2013 och landets försvarsåtgärder, samt vilka konsekvenser som följt.

Men krigsföringen handlar inte bara om propaganda. Ekonomiska aktörer, demografisk utveckling och kulturella bulvanorganisationer är lika viktiga att förstå för att förstå konflikten i sin helhet. Ett centralt begrepp i informationskriget är desinformation, det vill säga information som används för att vilseleda målgruppen. Till skillnad från propaganda, som försöker påverka målgruppen känslomässigt, används desinformation för att påverka det rationella beslutsfat-

tandet. Genom att stödja felaktiga slutsatser – stundtals baserat på rena lögnar – försöker man befästa en önskad verklighetssyn.

Ryssland ägnar sig åt vad man kan kalla informationsangrepp. Detta skiljer sig från annan informations-spridning. Till skillnad från ett inlägg i den offentliga debatten syftar informationsangrepp till att skada, inte debattera. Den som begår en krigshandling genom informationsangrepp vill desinformera, destabilisera och i slutändan övervinna fiendens kontroll över sitt eget område. Syftet är att öka sitt eget inflytande och samtidigt minska sin motståndares. Angreppen sker därför också över lång tid och under koordination från en ursprunglig avsändare som sällan är offentlig.

Rapporten tar upp informationskriget ur det litauiska perspektivet. Litauen har en framflyttad roll i informationskriget och har dessutom starka band till Sverige, både politiskt och ekonomiskt. För att kunna avgöra vad Sverige kan göra för att försvara sig och stödja Litauen behöver situationen analyseras. Rapporten tar upp hur informationsangrepp genomförs, vad deras syften är och vad Litauen gör för att försvara sig mot dem.

Litauen är en ung nation. Landet har upplevt två självständighetsperioder: mellankrigstiden och den som tog sin början i Sovjets upplösning 1991. Sedan 2004 är landet både Nato- och EU-medlemsstat. Samtidigt kvarstår ett mycket osunt ryskt energi- och

infrastrukturberoende. Relationerna försämras konsekvent. Nyligen sades ett säkerhetspolitiskt avtal utan varsel upp av Ryssland och enligt Litauens säkerhetspolis har underrättelseverksamheten under 2013 ökat dramatiskt i landet. Bland annat försökte en rysk ambassadstjänsteman rekrytera en litauisk tjänsteman i syfte att få tillgång till information om Litauens EU-ordförandeskap under 2013. Samma år läcktes ett privat samtal mellan två litauiska ambassadörer. Indikationer pekar åt att Ryssland ska ha spelat in och läckt samtalet.¹

Syftet med dessa informationsangrepp var att misskreditera Litauens inrikespolitik och internationella samarbeten.

Internationella samarbeten och historia hotade

Den ryska strategin för de baltiska staterna går ofta ut på att påverka ländernas inställning till EU och Nato. Varje steg som Litauen tar mot ytterligare integrering i någon av organisationerna ska få konsekvenser. Ännu tydligare är detta i länder som Ukraina och Georgien. Under 2013 pekade trenden i just denna riktning. Vid 49 tillfällen angreps Litauens Natomed-

lemskap. EU-medlemskapet och den förda EU-politiken angreps samma år vid 28 tillfällen, i synnerhet under det litauiska EU-ordförandeskapet. Syftet med dessa informationsangrepp var att misskreditera Litauens inrikespolitik och internationella samarbeten, i synnerhet Östra Partnerskapet och toppmötet i Vilnius. Man vill samtidigt försämra bilden av Litauen i andra länder för att försvaga stödet för landet. Utövande av inflytande i den litauiska ekonomin, ofta i energisektorn, och cyberattacker förekom likaså.

Desinformation för att misskreditera Nato och Litauens relation till alliansen har också ökat under Ukrainakrisen. Rykten om att Nato-tränade legosoldater ska ha bekämpat demonstranter spreds via nyhetsbyrån Interfax Ukraina, samtidigt som annan media hävdade att professionella upporsmakare ska ha tränats i Litauen för att sedan skickas till Kiev. Dock stannade inte demoniseringen där: en historia som fann sin väg till nyhetskanalerna var att litauiska skyttar mot betalning tidigare ska ha stridit för tjetjenska terrorister. Då Litauens muslimska befolkning i princip kan räknas på ena handens fingrar är detta föga trovärdigt.

Det område som attackerades i särklass var den litauiska historien: vid hela 54 tillfällen försökte Ryssland genom artiklar, dokumentärer och annan media förvränga regionens historia. Historieskrivningen om det medeltida Litauen tjänar som ett bra

¹ Lithuania Tribune, Disclosure of Russian spy is enough "for now" – Lithuanian Foreign Minister, 17 mars 2014.

exempel på när desinformation lätt förväxlas med ett inlägg i den offentliga debatten. Det handlar främst om koordinerade angrepp på specifika incidenter. Stora historiska personligheter och symboler från Storfurstendömet Litauen (1100-talet till 1795) utsätts för angrepp och det hävdas att Storfurstendömet härskare i själva verket var vitryssar, det vill säga slaver och inte balter.²

Historisk politik, makten över historien, har i alla tider varit ett centralt slagfält i propagandakriget.

När Litauen sedan bemöter påståendena med att det var litauer och litauiska symboler blir polackerna upprörda och hävdar att det var den polska adeln som utgjorde ryggraden i riket. Således uppstår förvirring och något dålig stämning i regionen till följd av de olika narrativen. För en djupare inblick i detta rekommenderas Anne Applebaums bok *Between East and West* från 1994. För många svenskar är det här något obekant, historisk politik är nästan uteslutande en nationell fråga. Vi har under de senaste 100 åren också kommit förhållandevis väl överens med våra grannar. Historisk politik, makten över histo-

rien, har i alla tider varit ett centralt slagfält i propagandakriget.³

Målet är att det egna, nationella narrativet ska dominera den offentliga diskursen. Detta gäller även för den moderna historien. Andra världskrigets slut innebar början på ett annat krig i Litauen och de baltiska staterna, känt som "kriget efter kriget". Under perioden 1944–1953 utkämpade rörelsen Skogsbröderna ett gerillakrig mot Röda Armén och NKVD (från 1946 omorganiserat till MGB, 1954 KGB). Totalt dog 20 500 partisaner och civila som stödde partisanerna. Ytterligare 186 000 arresterades eller fängslades och 118 000 personer deporterades under denna period, av vilka 53 000 dog under fångenskap eller som följd av deportering. Vissa partisaner höll ut längre, men det egentliga motståndet var slaget 1953.⁴ Partisanerna var, om än internt splittrade, en symbol för det baltiska Sovjetmotståndet.

Naturligtvis var och är det fortfarande viktigt för Ryssland att förmedla en bild av Sovjetunionens kuvande av den baltiska motståndsrörelsen som en legitim handling på precis samma grund som den ursprungliga förevändningen för ockupation. Partisanerna utmålas som judemördare och banditer – fiender till det litauiska folket – snarare än frihetskämpar. Detta var än tydligare under Sovjeteran, men

nyligen har Kreml skickat tydliga signaler om att man kanske inte helt ändrat attityd. I maj 2014 höjdes nämligen pensionen för NKVD-veteranerna som stridit i baltstaterna under efterkrigstiden. Vissa belönades också med medaljer för sina insatser i förtryckets tjänst.

Händelserna den 13 januari 1991 spelar också stor roll ur ett informationsperspektiv. Totalt dödades 14 personer och 140 skadades denna dag vid Vilnius tv-torn när ett sovjetiskt förband besköt en demonstration som främst utgjordes av studenter.⁵ Händelsen var ett klimax under frigörelsen från det sönderfallande Sovjetunionen. I en uppmärksamrad ryskproducerad dokumentär från 2013 utmålades dödsskjutningarna som att litauer ska ha beskjutit litauer. Detta trots att alla andra tillförlitliga källor, bland annat videoklipp från händelsen, visar att det uppenbarligen var sovjetiska förband som sköt på, körde över och mishandlade civila litauer.

Trenden de senaste åren visar att det ligger i Rysslands intresse att störa Litauens internationella samarbeten, främst med Nato och EU. Östra partnerskapet, i synnerhet under det litauiska EU-ordförandeskapet, var ett av de mål som informationsangreppen riktats mot. Huvudsakligen signalerades det att Ukraina genom Östra partnerskapet kommer att förlora

2 Strategiska Kommunikationsdepartementet, *Presentationsmaterial Utövande av rysk mjuk makt är 2013*, 15 april 2014.

3 Intervju, SKD, 29 april 2014.

4 *Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania*, 15 april 2014.

5 Strategiska Kommunikationsdepartementet, 2014.

sin självständighet, att EU utnyttjar Ukraina för att ”komma åt” Ryssland och att Ukraina har alldeles för täta band med Ryssland för att någonsin kunna vara en del av EU.⁶

Kontrapropaganda och informationskampanjer som motmedel

För att motverka den offensiv som Ryssland bedrivit mot Litauen krävs det en koordinerad förmåga för att bryta fiendens styrka. Men hur försvarar sig en förhållandevis ung nation mot en gammal, när den äldre har lagt beslag på en oerhörd erfarenhet och områdeskompetens?

Uppdraget att säkra Litauen mot desinformation och propaganda vilar hos två myndigheter – Försvarsmaktens strategiska kommunikationsdepartement (SKD) och Säkerhetsdepartementet (VSD). SKD är Litauens huvudsakliga militära förmåga i informationskriget. Som förmåga är avdelningen ung – det var först 2004 som Litauen efter rekommendationer från Nato upprättade någon psyopsförmåga över huvud taget. Det politiska intresset för informationskrigföring och psykologiska operationer var enligt källor under förbandens första år svalt.⁷ Även Nato hävdade att de varningar som förbanden utfärdade var överdrivna. Man led av paranoia – *rysskräck*. Sedan 2009 har intresset

6 Intervju, SKD, 2014.

7 Ibid.

stegvis ökat, mycket på grund av ökad rysk aktivitet i etern.

Vad som är säkert i detta osäkra krig är att de litauiska myndigheterna har lyckats öka folkets medvetenhet om att de är under angrepp. 2012 svarade enbart 32 procent att de trodde att Ryssland genom informationskrigföring försökte påverka Litauens befolkning. 47 procent svarade i samma undersökning nekande. Samma period året därpå genomfördes samma undersökning igen. Då svarade 52 procent ja medan 33 procent svarade nej. Opinionsundersökningar visar också att litauer upplever Ryssland som det mot Litauen överlägset fientligaste landet.⁸ Medvetenheten om ett yttre hot har alltså ökat markant.

SKD betraktar historienarrativ som ett av de viktigaste slagfälten inom informationskriget. Huvudsakligen betraktas regionens medeltida historia som en funktion för landets suveränitet. Den demokratiska perioden 1920–26 läggs det inte lika stor vikt vid. Därför arbetar departementet i stor utsträckning med akademien i syfte att sprida historiska fakta enligt litauiskt narrativ för att kontra det rysk-vitryska men även polska narrativen. Till arsenalen hör böcker, skolmaterial och artiklar i massmedia.

8 Baltic News Service (undersökning av Spinter Tyrimai 23–29), *Lithuanian residents see Russia as most hostile – poll*. 2 juni 2014.

Efter en rad angrepp – överbelastningsattacker och vanställande av hemsidor – på flera litauiska nyhets sajter insåg flera av dem att de hade blivit brickor i spelet. Flera stora namn har engagerat sig i att uppmärksamma allmänheten och politiker om Rysslands krig. Vid en konferens i februari talade en framträdande person, chef-

Opinionsundersökningar visar också att litauer upplever Ryssland som det mot Litauen överlägset fientligaste landet.

redaktören för nyhetsportalen Delfi Monika Garbačiauskaitė-Budrienė, om sina upplevelser. Förutom de regelrätta cyberattackerna pekade hon ut samma oro som The Guardian hänvisade till – kommentarsfältens krigare. Det var, sade Garbačiauskaitė, eftersträvansvärt att hålla kommentarsfälten öppna och tillgängliga för alla. Samtidigt hade hennes personal observerat att mängden kommentarer som riktade aggression mot Litauen eller mot nyheter där Rysslands regering framställdes i dålig dager hade ökat under de senaste åren. Därför hade man sökt stöd från myndigheter. I dagsläget sker ett utbyte mellan flera mediaföretag och SKD.

Även inom television har en anmärkningsvärd händelse ägt rum: i månadsskiftet mars–april 2014 beslöt den litauiska kommissionen för tv och radio att vädja till Vilnius förvaltningsdomstol att ålägga två ryska

tv-kanaler tre månaders sändningsförbud vardera. RTR Planeta ålades sändningsförbud den andra april, tolv dagar efter NTV Mir.⁹ RTR Planeta anklagades för att sprida hatisk information i samband med Rysslands illegala ockupation av Krim och NTV Mir för att förvanska händelserna den 13 januari 1991 när tv-tornet i Vilnius stormades av sovjetisk militär. Mitt i dramatiken inledde de baltiska staterna diskussioner om vad som borde göras. Efter det första mötet framgick det att diskussionerna behandlade möjligheten att starta en pan-baltisk ryskspråkig kanal för att motverka den kontroll som Kreml har över de ryskspråkiga minoriteternas informationstillgång. Dock har diskussionerna inte lett till konkret handling.¹⁰

Men att begränsa en persons tillgång till information leder till att den helt plötsligt begränsade informationen får stämpel som "förbjuden frukt". Begränsningen uppmuntrar personen att söka efter den förbjudna informationen på annat håll. Som alla vet finns det ju en lockelse i att känna till det förbjudna – det som överheten inte vill att du ska veta. Oenighet råder kring sändningsförbuden eftersom de inskränker de civila friheterna. Enligt SKD tittar omkring 14 procent, cirka 406 000 personer, av Litauens befolk-

9 RTR Planeta ägs av den ryska staten och startades 2002. NTV Mir grundades 1993 av mediemagnaten Vladimir Gusinskij, men köptes 2001 av Gazprom Media.

10 Ibid.

ning regelbundet på ryskproducerad tv. Många kanaler som sänds via kabel har dessutom ryska som standard-språk. Detta gäller också för kanaler som inte är producerade i Ryssland – National Geographic är ett exempel på detta. Flera medieföretag, några av dem svenska, med intressen i Litauens har uttryckt oro inför de restriktiva åtgärderna.¹¹

Vladimir Putin definierar mjuk makt som "instrument och metoder för att uppnå utrikespolitiska mål utan användandet av vapen – information och andra påtryckningsmedel".

Arvet från Sovjet och Moskvans syn på mjuk makt

Mjuk makt är ett dualistiskt begrepp. Å ena sidan kan den användas som ett öppet komplement till traditionell diplomati; en variant av främjande-verksamhet. Å andra sidan kan den användas som ett förtecken för att intervensera i andra länders inre angelägenheter, bland annat under förövandningen att försvara mänskliga rättigheter. Vladimir Putin definierar mjuk makt som "instrument och metoder för att uppnå utrikespolitiska mål utan användandet

11 Strategiska Kommunikationsdepartementet, 2014.

av vapen – information och andra påtryckningsmedel".¹²

Den ryska mjuka makten, *Miagkaja sila*, är i mångt och mycket ett arv från Sovjetunionen. Under kalla kriget utövade Sovjet inflytande genom ett stort antal fredsrörelser som frontorganisationer. Ett annat instrument under samma period var "aktiva åtgärder", *Aktivnye meroprijatia*, som innefattade spridandet av desinformation och propaganda, men även lönnmord och politisk repression. De aktiva åtgärderna iscensattes både inrikes och utrikes. Till de mest kända propaganda-kampanjerna hör att aids-viruset ska ha skapats och avsiktligt spridits av amerikanska försvarets forskare, spridande av rykten om att J. Edgar Hoover var homosexuell och försök att misskreditera CIA genom författaren och avhopparen Philip Agee.¹³

I dagsläget riktas rysk mjuk makt mot tre mål: främjandet av det ryska språket, dess kultur och utbildning; kontrapropaganda för att vittvätta den negativa bilden av Ryssland i internationell press och i stället lägga fokus på påstått dåliga förhållanden

12 Unpublished paper, Aleksanteri Conference, 2013.

13 Christopher Andrew and Vasiliy Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*. 2000.

i andra länder ("whataboutism").¹⁴ Till det hör exempelvis smutskastningen av Litauens behandling av den ryska minoriteten. Anklagelser om att Litauen och andra stater för en politik som är direkt missgynnande för ryska minoriteter hör till krigets vardagsmat. Återigen är Ukraina ett groteskt, färskt exempel på vilka konsekvenser sådan (påstådd) politik kan få. Slutligen ämnar man bygga nätverk världen över genom organisationer som *Rossotrudnitjestvo* och *Russkij Mir* (se nedan). Detta gäller för all rysk utrikes påverkansverksamhet, inte bara den riktad mot Litauen.¹⁵

Medan landsmannapolicyn är av högre relevans i Estland och Lettland är främjandesatsningar genom rysk och sovjetisk musik, film, språk och television vanligt förekommande också i Litauen.

En fundamental del av påverkanspolitiken mot ryssar i utlandet är "landsmannapolicyn", som förnyas vartannat år. Huvudsyftet är att knyta nära kontakt med ryssar levande i

utlandet genom information, kulturella aktiviteter och stöd till diasporans ungdomar och socialt utsatta ryska grupper (det är inte helt och hållet klart vilka dessa grupper är). Sedan 2006 finns även ett program för att uppmuntra återvändande av ryssar till moderlandet. Trots att man har försökt locka med ekonomiska förmåner har återvandringen inte varit så stor som man hoppats på.¹⁶

Medan landsmannapolicyn är av högre relevans i Estland och Lettland är främjandesatsningar genom rysk och sovjetisk musik, film, språk och television vanligt förekommande också i Litauen. Något som många litauer stöter på i vardagen är hem-elektronikaffärernas hyllor, där ryska filmer (ofta action med vissa historiska händelser som bakgrundstema) står packade bredvid varandra. Samtidigt bygger den ryska televisionens popularitet på att det inte bara är den ryska minoriteten, utan även litauerne själva, som i någon mån har hamnat inom den ryska informationssfären. De ryska tv-kanalernas oproportionerliga popularitet är ett klart bevis på detta. Ofta anges bristande språkliga kunskaper (i engelska) som anledning till att många, i synnerhet äldre, litauer tittar på rysk tv i stället för västeuropeisk eller amerikansk. Förklaringen till det kan ligga i faktumet att många tv-abonnemang levereras med ryska

som standardiserad språkställning. Det innebär att man i Litauen kan titta på engelskspråkigt program utan textning där en rysk röst har dubbats över originalspråket.

Trots att den ryska minoriteten både i numerär och som andel av den litauiska befolkningen är relativt liten (se nedan) är den inte osynlig. I synnerhet vid firandet av 9 maj, dagen för firandet av segern i Europa 1945. Vid firandet 2014 bar många deltagare med sig röda nejlikor och S:t Georgs band, i dag förknippat med rysk aggression efter att ryska upprorsmakare i Ukraina burit det.

Att det polska minoritetspartiet Polska Valunionens ledare Waldemar Tomaszewski deltog vid firandet, förlagt två dagar före den första omgången i presidentvalet, ska enligt honom skett av principiella snarare än valtaktiska skäl. Överraskande är att det är den Polska Valunionen som främst ger den ryska minoriteten en politisk röst. Partiet har vid flera val bildat allians med det marginaliserade partiet Litauens Ryska Union, och därmed har det skapats ett band mellan Litauens polska och ryska minoriteter.

Demografiska skillnader gör sig gällande

Sedan 1989 har den ryska befolkningen i länderna minskat i varierande utsträckning. Till skillnad från Estland och Lettland hade Litauen under Sovjeteran en jämförelsevis liten rysk

14 Whataboutisms refererar till en vanlig taktik som Sovjetunionen använde i bemötandet av västerländsk kritik mot exempelvis människorättsliga missförhållanden i Sovjet. Sedan några år tillbaka ska taktiken ha börjat återanvändas av Putin och hans talesmän. Staff writer, *Whataboutism, come again, comrade?* 31 januari 2008.

15 Andrew, Mitrokhin, 2000.

16 *Unpublished paper, Aleksanteri Conference*, 2013.

minoritet. Situationen är i dagsläget jämförbar, men många etniska ryssar har utvandrat sedan Sovjetunionens fall. Enbart 5,8 procent av Litauens 2,9 miljoner invånare är etniska ryssar, jämfört med Estlands 24,8 och Lettlands 26,9 procent. Många av Litauens ryssar lever i de större städerna Vilnius (14 procent), Klaipeda (21,3 procent) eller i den mindre staden Visaginas (52,4 procent).¹⁷

Litauen var, som befolkningstalen redogör för, inte utsatt för lika stor rysk invandring under Sovjetockupationen. Som mest utgjorde etniska ryssar cirka 9,4 procent av befolkningen (år 1989).¹⁸ De ryska minoriteterna i länderna är heterogena: vissa är gammaltroendes ättlingar, andra är unga "baltryssar" som inte växt upp i ett ryskdominerat samhälle och ytterligare några är uppväxta i Sovjetunionen.¹⁹ En effekt av den heterogena utvecklingen av den ryska befolkningen i Litauen är att Ryssland inte kan betrakta de rysklitauiska minoriteterna som ett instrument utan

ett mål för dess mjuka makt.²⁰ Sålunda kan två etniska målgrupper skönjas: den litauiska som ska passiviseras och den ryska som man vill väcka nationalistiska känslor hos.

Affärer, korruption och politiska tjänster

Ryssland söker inte sällan involvera inflytelserika individer i post-sovjetiska affärsnätverk. Dessa nätverk karaktäriseras av en icke-transparent, korrupt företagskultur där köp av politiska tjänster och fördelar är att betrakta som standardförfarande. I Litauen är exempelvis gasdistributionsbolagen *Dujotekana* och *Vikonda* genom grumliga ägarstrukturer kopplade till den ryska gasjätten Gazprom. Kemikalieföretaget *Achema* är ytterligare ett exempel på företag som har starka kopplingar till Ryssland. Viktor Uspaskich, före detta ledare för Arbetarpartiet, Europaparlamentariker och tidigare ekonomiminister, ägde tidigare *Vikonda*.

Efter att ha efterlysts för skattebrott år 2007 lämnade Uspaskich Litauen för att återvända till sitt hemland, Ryssland. En utlämningsbegäran framställdes till Ryssland samma år men avlogs. En av *Dujotekanas* tidigare styrelsemedlemmar var Rimantas Stonys – en viktig bakgrundskaraktär i litauisk politik under åren 2006–08.

Inte heller är det främmande att ryska affärsmän i Litauen engagerar sig i tidigare nämnd främjandeverksamhet. Vladimir Romanov, tidigare ägare till den nu nedlagda banken Ukio, anordnade årliga kulturella evenemang för att främja rysk kultur.²¹ Exemplet är många fler.

Dessa nätverk karaktäriseras av en icke-transparent, korrupt företagskultur där köp av politiska tjänster och fördelar är att betrakta som standardförfarande.

Även infrastruktur och energipolitik är två affärsområden där Litauen har uppenbara svaga punkter.²² Först och främst är infrastrukturen, särskilt järnvägsnätet, inte integrerad med den västliga standarden. Rail Baltica är ett av de största infrastrukturprojekt som ska förbättra kommunikationen mellan Baltikum och kontinenten. Planläggningen har pågått sedan 2001 och har kantats av tvister om vilka städer som ska inkluderas i projektet.

För det andra är Litauens energiberoende gentemot Ryssland påtagligt. Landet är till 100 procent beroende av importerad rysk naturgas. Samtidigt importerar man cirka 70 procent av den använda elektriciteten från

17 Central Intelligence Agency, *CIA World Factbook*.

18 Demoskop Weekly, *Всероссийская перепись населения 1989 года, Union population census of 1989*.

19 Gammaltroende är en i dag relativt liten skara ryskortodoxa kristna – cirka 10 procent av Rysslands befolkning bekänner sig till den gamla tron. Det var efter schismen inom den ryskortodoxa kyrkan under patriarken Nikon 1652 som gammaltroende under lång tid förföljdes. De lever i dag främst i det ryska imperiets gamla utkanter.

20 Smirnov, Vadim, *Russia's "soft power" in the Baltics*. Russian International Affairs Council, 2012.

21 Agnia Grigas, *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*, 2012.

22 Ibid.

Ryssland via Estland och Lettland eller Vitryssland. På grund av detta befinner sig landet i en beroendeställning gentemot Ryssland. Flera projekt har påbörjats för att Litauen ska kunna säkerställa långsiktig energisjälvständighet. Bland projekten återfinns LitPol-Link (när maxkapacitet 2015) mellan Polen och Litauen samt NordBaltkabeln (fullbordas 2015) mellan Sverige och Litauen. Även LNG-terminalen i Klaipeda, som inleder verksamhet under 2014, spelar stor roll ur energipolitisk synpunkt.

Russkij Mir och Rossotrudnitjestvo är den nya tidens spion- och propagandaorganisationer.

Inom litauisk media är den ryskspråkiga baltiska tv-kanalen *PBK* en betydande aktör. Kanalen tillhör *Baltic Media Alliance* som ägs av den lettiske medborgaren Oleg Solodov och den ryske medborgaren Aleksej Plyjsanov. *PBK* sänder ryskspråkiga program och riktar sig alltså främst till de ryska minoriteterna i de tre baltiska staterna. Det ryska ägandet på den litauiska mediemarknaden är annars svagt och betraktas av allmänheten likt andra ryska affärskontakter med misstänksamhet.

Statliga organisationer – förverkligandet av utrikespolitiken

Att influera medelst ”civila” organisationer är ytterligare ett sätt att använda mjuk makt. Organisationen *Russkij Mir*, sponsrad av den ryska staten, öppnade ett ryskt språkcentrum i Litauen 2009 för att motverka ett dalande intresse för det ryska språket. I dagsläget finns det två stycken: ett i Vilnius och ett i Siauliai, båda vid respektive stads universitet. Året innan hade man öppnat ett i Estland och två i Lettland. Ryska staten erbjuder även stipendier för studier i Ryssland. Baltiska studenter lockas dock mer av studier hemma eller i EU än i Ryssland.²³ *Russkij Mir* finansierar flera organisationer orienterade mot den ryskspråkiga minoriteten i Litauen. Flera av dessa organisationer har tidigare underlåtit att redogöra för sin finansiering vid förfrågan. Den ryska ambassaden i Litauen har inte heller varit villig att diskutera ämnet.²⁴

Organisationen *Rossotrudnitjestvo* grundades år 2008 och lyder under det ryska utrikesministeriet. Chefen sedan dess födelse är Konstantin Kosatjev, före detta diplomat och doktor i internationella relationer. Därtill är han en av ledarna av nedrustningsorganisationen *Global Zero*, som ämnar avveckla

all kärnvapenkapacitet världen över. *Rossotrudnitjestvo* är representerad i 77 länder och har en total personalstyrka om 600 personer, av vilka 415 är utlandsstationerade.

Uppgiften är dock nedärvd från underrättelseorganisationen *KGB*, som till kalla krigets slut genomförde just den typ av operationer som Ryssland i dag genomför mot Litauen och flera andra länder. Organisationens uppgift är i princip att centralisera och koordinera utövandet av den mjuka makten. Detta görs i samarbete med en rad ”civila” organisationer och indirekt eller direkt av ryska staten kontrollerad massmedia som *ITAR-TASS*, *RT*, *RIA Novosti* med flera. Även *Russkij Mir* bedriver liknande samarbeten. Vid flera tillfällen har *Rossotrudnitjestvos* lokala kontor runtom i världen bjudit in universitetsstudenter till Moskva där de bland annat har fått träffa högt uppsatta regeringstjänstemän och bott på förstklassiga hotell.²⁵ Organisationens chef i Washington D.C. utredde under 2013 för att ha planerat rekrytering av spioner.

Russkij Mir och *Rossotrudnitjestvo* är den nya tidens spion- och propagandaorganisationer. Egentligen är ingenting i deras arbetsbeskrivning nytt – de utför uppgifter snarlika de som andra organisationer före dem utförde.

²³ Ibid.

²⁴ Re:Baltica, 2012.

²⁵ Washington Post, *Head of D.C.-based Russian cultural center being investigated as possible spy*, 2013.

Kommentar

Utifrån de senaste årens utveckling är det möjligt att utläsa några centrala teman i informationskriget. Först och främst visar trenden att fler informationsangrepp riktas mot att misskreditera Litauens relation till EU och Nato, desinformationsspridningen under Litauens EU-ordförandeskap och under Ukrainakrisen exemplifierar detta. För gemene man är det inte självklart att denna information kan ha en ursprunglig avsändare annan än den som förmedlar nyheten. Hur länge trenden har pågått är dock oklart. Då Litauens försvarsmakts psyopsförmåga institutionaliserades först år 2009 är det möjligt att det kan ha pågått längre.

För det andra är politisering av historien ett stort problem i regionen, där många länder har olika versioner av sedan länge svunna tiders händelseförlopp. Förklaringen till *varför* historien tillskrivs ett så stort värde har sin grund i befastandet av den nationella identiteten. Efter det litauiska Storfurstendömet delning mellan Ryssland, Österrike och Preussen och Sovjetunionens försök till kulturell utredning råder det en känslighet kring både självkritisk reflektion och skyddet av den litauiska identiteten. Fokuset vid att befästa den nationella identiteten i medeltiden leder till att andra, kanske viktigare perioder, i viss utsträckning negligeras och att allmänheten fäster sig vid dåtidens konflikter snarare än

nutida lösningar. Att bejaka mellankrigstidens demokratiska tradition kan vara ett slagkraftigt verktyg i bemötandet av den ryska aggressionen.

Det är en viktig uppgift för Ryssland att behålla Litauen och andra Sovjetstater inom det ryska affärsnätverket.

Utöver det är kontrollen över Litauens handel med strategiska produkter, främst energi, central för bibehållet ryskt inflytande. Därför är EU:s tredje energipaket tillsammans med de nationella energiprojekten centralt för att motverka Rysslands inflytande över Litauen. Energiområdet är mycket politiskt känsligt. Befolkningen reagerar på höjda priser och politiker lockas av fördelaktiga gasavtal med Ryssland. Det är en viktig uppgift för Ryssland att behålla Litauen och andra Sovjetstater inom det ryska affärsnätverket. Detta bidrar också till ett tudelat förhållningssätt till Ryssland. Exempelvis är man kvick att fördöma annekteringen av Krim, men de politiska och ekonomiska fördelar som energiavtal med Gazprom erbjuder tycks vara svåra att motstå. Slutligen sträcker sig censuren i dag till indragna sändningstillstånd för två kanaler. Sändningsförbudet har väckt en debatt i Litauen, där en oro för återgång till en sovjetisk attityd gentemot informationsfrihet finns.

Relevans för Sverige?

Att Litauen just nu utsätts för ett informationskrig av Ryssland är uppenbart. Men på vilket sätt har detta betydelse för Sverige?

Som första land skickade Sverige 1991 en diplomatisk mission till Litauen. Efter det har relationerna mellan länderna fortsatt att utvecklas i en gynnsam riktning. I Sverige tycks det råda en kunskapsbrist om de bilaterala relationerna mellan länderna. Förutom samtliga större svenska banker har även Telia, Ica, Ikea och många fler betydelsefulla svenska aktörer affärsintressen i landet. Sverige är sedan flera år det land som investerar mest i Litauen. Det finns också en uttalad politisk vision i Litauen om att bygga en modern välfärdsstat efter svensk modell. Sverige har alltså mycket att förlora om Litauen skulle angripas. Informationskriget är i sig inte farligt, men i kombination med övningar i Östersjön och europeiska Ryssland förändras hotbilden. Det är viktigt att allmänheten förstår att Sverige har stora intressen på andra sidan Östersjön, både politiska och ekonomiska. Hotas Litauen hotas därför svenska intressen.

Således är det viktigt att också reflektera över vad Sverige kan göra för att motverka fientlig informationskrigföring mot det egna landet. Den första insikten är att Sverige redan är involverade i samma krig som Litauen, om än inte i lika hög grad. Även i svenska

(internet-) forum och i kommentarsfälten på våra nyhetssidor förekommer det likadan aggression som i Storbritannien och Litauen. Utöver det råder det ingen direkt brist på opinionsbildare som, medvetet eller inte, bidrar till att passivisera den svenska allmänheten i frågor rörande rysk aggression. Samtidigt höjs tonläget från Putinregimen. Hot om vedergällning vid alltför långtgående diskussioner om Natomedlemskap för Finland och Sverige är ett exempel. Faktum är att Natoländer och aspirerande medlemmar inte sällan har kommit att anklagas för rysshät eftersom de tar ställning mot den illegala ockupationen av Krim. Förmodligen hatar inte de miljontals människor, som det handlar om, Ryssland. Majoriteten delar förhoppningsvis uppfattningen att man kan bejaka Rysslands kulturella storhet utan att acceptera vad som liknar aggressionskrig.

Ansvaret för Sveriges psykologiska försvar ligger i dag hos Myndigheten för samhällsberedskap (MSB), som övertog uppgiften från Styrelsen för psykologiskt försvar 2009. Dock har Sverige, enligt MSB, inte något psy-

kologiskt försvar i dag. Myndigheten själv påpekar att man inte har beordrats att ombesörja ett psykologiskt försvar. Däremot finns det ett antal ”verksamheter” som ska motsvara delar ur det tidigare försvaret. Till dessa hör ”Medieföretagens beredskap”, ”Information om krisberedskap”, ”Försvaret och säkerhetspolitik” samt ”Forskning och utbildning i kriskommunikation”. Den psykologiska försvarsförmågan är, liksom resten av landets försvar, nedprioriterat. Samtidigt har det under en lång tid pågått försök att påverka den svenska opinionen till Putinregimens fördel. Ett exempel är den mediala förvriddningen av den ukrainska oppositionen som högerextremister.

Sverige är i sig redan under angrepp: svartmålning av vår utrikesminister, och av landet som ett demoraliserat, hedonistiskt paradiset – Europas dekadenta utpost – florerar som bekant i rysk media. Detta sker i syfte att cementera en negativ bild av Sverige utomlands och det finns ingen anledning att tro att denna informationskrigföring kommer att avta. Enveckasförsvaret bygger på förväntan att någon annan nation stödjer oss vid

ett fysiskt angrepp. Om människorna i dessa länder har en starkt negativ bild av Sverige minskar det sannolikt deras vilja att ingripa till vårt försvar.

I samband med att flera politiska partier säger att ökade försvarsanslag är nödvändiga bör även den psykologiska krigföringen betraktas.

Det krävs löpande analys av fiendlig propaganda om Sverige ska kunna motverka den. Det är omöjligt att bemöta denna typ av hot utan en koordinerad, löpande verksamhet. Ingen svensk försvars- eller krisberedskapsmyndighet bedriver i dag sådan verksamhet. I samband med att flera politiska partier säger att ökade försvarsanslag är nödvändiga bör även den psykologiska krigföringen betraktas. Utifrån dessa utgångspunkter är det lägligt att reflektera över om en enskild myndighet för denna särskilda typ av krigföring kan vara nödvändig. Sveriges kapacitet att bemöta samtida hot är inte betryggande, men det är inte för sent att förbättra den.

FÖRFATTAREN:

Jakob Ljungman har en kandidatexamen i statsvetenskap från Lunds universitet och intresserar sig främst för propagandans roll i modern krigföring. Han har tidigare praktiserat vid Sveriges ambassad i Litauen och arbetat inom Försvarsmakten.

© Författaren och Frivärld 2014. Att kopiera rapporten är inte tillåtet utan tillstånd från Frivärld.

KÄLLFÖRTECKNING

Unpublished paper, Aleksanteri Conference, 2013.

Lithuania Tribune, Disclosure of Russian spy is enough "for now" – Lithuanian Foreign Minister, 17 mars 2014.

Christopher Andrew and Vasili Mitrokhin, The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West, Gardner's Books, 2000.

Agnia Grigas, Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States, Chatham House, 2012.

Central Intelligence Agency, CIA World Factbook. CIA, 2011 års siffror för Litauen och Estland, 2013 för Lettland.

Baltic News Service, undersökning av Spinter Tyrimai 23–29, Lithuanian residents see Russia as most hostile – poll, Baltic News Service 2 juni 2014.

Demoskop Weekly, *Всероссийская перепись населения 1989 года*, Union population census of 1989, Demoskop Weekly.

Smirnov, Vadim, Russia's "soft power" in the Baltics, Russian International Affairs Council, 2012.

Agnia Grigas, Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States, Chatham House, 2012.

Re:Baltica, Moscow, we have a problem in Lithuania, Re: Baltica – Baltic Center for Investigative Journalism, 19 mars 2012.

Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, internetmaterial hämtat 15 april 2014.

Strategic Communications Department, Presentationsmaterial Utövande av rysk mjuk makt år 2013, 15 april 2014.

The Economist, Whataboutism, come again, comrade? 31 januari 2008. <http://www.economist.com/node/10598774>.

Intervju med anställda på Strategiska kommunikationsdepartementet (SKD), 29 april 2014.

Washington Post, Head of D.C.-based Russian cultural center being investigated as possible spy, 23 oktober 2013.